

STUDIE

Slovenská pracovná sila v Protektoráte Čechy a Morava v rokoch 1939–1945¹

PETER MIČKO

Slovak labour force in the Protectorate of Bohemia and Moravia in 1939–1945

After the establishment of the independent Slovak Republic (1939–1945), in addition to political and military problems, economic issues had to be solved in a short period of time, among which the problem of high unemployment in Slovakia was at the forefront. One of the solutions for its elimination was the departure of Slovak industrial and agricultural workers to the German Reich in search of work. In addition to the territory of Germany or Austria itself, the Protectorate of Bohemia and Moravia became an important destination for several thousand Slovak industrial and agricultural workers. The departure of Slovak workers was connected with the signing of the agreement of the Second Czech-Slovak Republic and later the Slovak Republic (1939–1945) with Germany on Slovak workers. The territory of the Protectorate thus became another potential area for the employment of Slovak workers. In addition to several economic and trade agreements between the countries, an important part of the mutual economic contacts was the hiring and subsequent placement of Slovak workers in jobs in the Protectorate.

Keywords: industrial and agricultural workers, Slovak Republic (1939–1945), Protectorate of Bohemia and Moravia

---

1 Štúdiá vyšla v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0184/20 *Hospodárske vzťahy Slovenskej republiky 1939–1945 a Protektorátu Čechy a Morava*. Katedra histórie Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici a Historický ústav SAV Bratislava. Vedúci grantového projektu prof. PhDr. Peter Mičko, PhD.

Dlhodobý problém Slovenska s nedostatkom pracovných miest pokračoval po rozpade monarchie a vzniku Československej republiky. Počas existencie ČSR vplývali na vysokú nezamestnanosť rôzne ekonomické ťažkosti vyplývajúce zo snáh o prepojenie dvoch, dovtedy rozdielnych hospodárskych celkov. Problémom sa stalo smerovanie infraštruktúry, strata odbyťísk, konkurenčný boj či zaostávajúca modernizácia priemyselnej výroby a agrárneho sektoru na území Slovenska. Uvedené faktory zvýraznili takisto svetové hospodárske krízy po prvej svetovej vojne a na začiatku 30. rokov 20. storočia. Problémy súvisiace s dostatkom pracovných pozícií sa prejavili tiež po vzniku Slovenskej republiky (1939 – 1945). Uvedený problém sa predstavitelia štátu snažili riešiť viacerými spôsobmi, ako bola výstavba nových podnikov, infraštruktúry a takisto odchod slovenských robotníkov do zahraničia. Pri odchode robotníkov do zahraničia sa hlavným partnerom stalo Nemecko.

Ešte pred začiatkom druhej svetovej vojny riešilo nacistické Nemecko nedostatok pracovnej sily v hospodárstve uzatváraním bilaterálnych dohôd, ktoré jej zabezpečili prísun pracovníkov zo „zazmluvnených“ krajín. Dohody sa v tomto čase uzatvárali medzi adresnými krajinami ešte na základe dobrovoľného odchodu robotníkov do Nemecka. Príkladom bola aj druhá Česko-Slovenská republika.

V dňoch od 13. – 19. januára 1939 sa na pôde česko-slovenského ministerstva sociálnej a zdravotnej správy v Prahe konali rokovania medzi česko-slovenskou vládou a nemeckou vládou o zabezpečení česko-slovenských robotníkov na práce do ríše. Na tomto stretnutí sa dohodli tri zmluvy: o sezónnych poľnohospodárskych robotníkoch, stálych poľnohospodárskych robotníkoch a o česko-slovenských živnostníkoch. V starej dohode medzi Nemeckom a Československom z 11. mája 1928 o česko-slovenských sezónnych robotníkoch tak došlo vo viacerých bodoch k zmene. Zároveň stratila vzhľadom k novému územnému rozdeleniu svoju platnosť dohoda medzi ČSR a Rakúskom z 24. júna 1925, ktorá takisto riešila najímanie sezónnych robotníkov.

Podľa uzatvorenej dohody nemuseli česko-slovenskí robotníci prispievať do ríšskeho vyživovacieho stavu a odvádzali iba zákonne stanovenú zrážku zo mzdy. Pracovníci boli zásadne najímaní iba prostredníctvom príslušných úradných miest podľa uzatvorených dohôd. Po podpísaní dohody pripadali začiatkom roka 1939 do úvahy nasledujúce počty robotníkov: Čechy, Morava a Sliezske – 8 000 železničných robotníkov (vrátane kvalifikovaných), 2–3 tisíce baníkov, 10 000 nekvalifikovaných robotníkov. Slovensko – 11 000 poľnohospodárskych robotníkov, 600 železničných robotníkov, 2 000 pomocných stavebných, 2 000 nekvalifikovaných baníkov, 500 kvalifikovaných ro-

botníkov. Podkarpatská Rus – 4–5 tisíc poľnohospodárskych a lesných robotníkov.²

Dôležitou súčasťou dohodnutých zmlúv bol aj systém transferu zárobkov robotníctva. Touto otázkou sa 15.–18. februára 1939 zaoberala česko-slovenská a nemecká delegácia na stretnutí v Berlíne.³ Na stretnutí sa dohodli konkrétne sumy, ktoré mohli robotníci posielat' do vlasti: poľnohospodárski robotníci (sezónni – 31 RM mesačne), (poľnohospodárska čelad' mesačne – 27,50 RM), priemyselní robotníci (kvalifikovaní – 45 RM, nekvalifikovaní – 35 RM). Maximálna výška celoročného transferu bola stanovená vo výške desaťnásobku sumy povolenej na mesiac.

Aby sa dosiahla vyrovnaná mzdová hladina, plánovalo sa 50 % mzdových úspor preukazovať cez špeciálne konto Národnej banky v nemeckej zúčtovacej pokladni a 50 % cez zvláštne konto (Sonderkonto) Československej národnej banky v Ríšskej banke. Pri vyúčtovaní úspor vyplácaných na uvedené konto sa predpokladal kurz 1:7 K. Česko-slovenská Národná banka mala prednostne vyplácať peniaze prichádzajúce na špeciálne konto a výplata úspor nemala byť zdržovaná. V prípade potreby mali byť výplaty na zvláštnom konte kryté zálohou z česko-slovenskej strany.⁴ O dohodnutých záležitostiach bol informovaný aj predseda slovenskej vlády Jozef Tiso, ktorý s uvedenou úpravou súhlasil. Vyriešením prevodov miezd z Nemecka nadobudli zároveň platnosť tri dohody o najímaní a zamestnávaní česko-slovenských robotníkov v Nemecku z januára 1939 a mohlo sa pristúpiť ku konkrétnemu najímaniu pracovníkov.

Po rozpútaní 2. svetovej vojny sa jedným z charakteristických rysov nemeckej okupácie štátov stal fenomén nútenej práce. Charakterizovali ho násilné odvedenie z vlasti, deportácia do Nemeckej ríše a nedobrovoľné pracovné nasadenie za často zlých, až neľudských pracovných a životných podmienok (Poľiaci, tzv. východní robotníci – Ostarbeiter a od jesene 1943 talianski vojnoví zajatci – italienische Militärinternierte). Z celkového počtu 13,5 milióna naver-

---

2 Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. Ministerstvo hospodárstva 1938–1945 (ďalej MH), inv. č. 27, k. 5. Najímanie slovenských robotníkov na práce do Nemecka. K téme pozri aj: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – PAŽOUT, Jaroslav – SEDLÁKOVÁ, Monika: *Pracovali pro Třetí říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva pro válečné hospodářství Třetí říše (1939–1945)*. Praha 2011; SABOL, Miroslav: Robotníci v Slovenskom štáte. In: PAŽOUT, Jaroslav – PORTMANN, Kateřina (eds.): *Ve stínu války. Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39–1945*. Praha – Liberec 2019, s. 224–240; HALLON, Ludovít – SABOL, Miroslav: Role Německa při modernizaci zemědělského venkova na Slovensku v letech 1939–1945. In: *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*. Praha 2017, s. 287–299.

3 SNA, f. Ministerstvo financí 1939–1945 (ďalej MF), inv. č. 26, k. 121. Rokovanie o mzdovom transfere s Nemeckom.

4 SNA, f. MF, inv. č. 26, k. 121. Rokovanie o mzdovom transfere s Nemeckom.

bovaných, internovaných a odvečených zahraničných civilných pracovníkov, vojnových zajatcov a väzňov koncentračných táborov možno považovať 80–90 % za nútené nasadených.⁵ Stále sa však udržal, aj keď v menšej miere, systém dobrovoľne odchádzajúcich robotníkov do Nemeckej ríše. Išlo predovšetkým o satelitné krajiny Nemecka, kde ako osobitný príklad môžeme uviesť Slovensko a Chorvátsko, teda krajiny, ktoré si svoju nezávislosť získali predovšetkým pod výrazným patronátom nacistického Nemecka.

Okrem samotného územia Nemecka či Rakúska sa stal dôležitou cieľovou stanicou pre niekoľko tisíc slovenských priemyselných a poľnohospodárskych robotníkov Protektorát Čechy a Morava. Uvedený odchod slovenských robotníkov súvisel ešte s podpisom dohody druhej Česko-Slovenskej republiky a neskôr Slovenskej republiky (1939–1945) s Nemeckom o slovenských robotníkoch.

Po vzniku SR a odchode slovenských robotníkov na práce do Nemecka bolo potrebné upraviť pracovnú dohodu podpísanú medzi predstaviteľmi druhej ČSR a Nemeckom začiatkom roka 1939. Rokovania medzi zástupcami nemeckej vlády a vlády slovenskej o najímaní a zmluvnom zaväzovaní slovenských robotníkov sa uskutočnili 4.–8. decembra 1939 a ich výsledkom bolo podpísanie Dohody medzi Nemeckou ríšou a Slovenskou republikou o nábore slovenských pracovných síl do Nemecka a Protektorátu Čechy a Morava. Po vzájomných poradách bola dohoda podpísaná 8. decembra 1939 v Berlíne za slovenskú stranu Štefanom Polyákom a za nemeckú stranu ministerským radcom v ríšskom ministerstve práce, p. Hetzllom. Po rokovaníach zúčastnených strán bola vzájomne podpísaná zápisnica sumarizujúca dohodnuté body. Zápisnica bola doplnená konkrétnou Nemecko-slovenskou dohodou o slovenských robotníkoch,⁶ ktorá špecifikovala podmienky stanovené pre robotníkov a ich práva a povinnosti súvisiace s pobytom v Nemeckej ríši.

Okrem Nemecka sa stalo ďalším potencionálnym priestorom pre zamestnanie slovenských pracovníkov aj územie Protektorátu Čechy a Morava. Popri viacerých hospodárskych a obchodných dohodách medzi krajinami sa stalo dôležitou súčasťou vzájomných hospodárskych kontaktov najímanie a následné umiestnenie slovenských robotníkov na pracovné miesta v protektoráte. Ako následne ukázali žiadosti českých zamestnávateľov a takisto záujem slo-

5 SCHVARC, Michal: Podoby nemecko-slovenského „ochranného priateľstva“ – Úvod. In: SCHVARC, Michal – HALLON, Ľudovít – MIČKO, Peter: *Podoby nemecko-slovenského „ochranného priateľstva“*. Bratislava 2012, s. 8; SPOERER, Mark: *Nucené práce pod hákovým křížem. Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí ríši a v obsazené Evropě v letech 1939–1945*. Praha 2005, s. 214–215.

6 SNA, f. Úrad predsedníctva vlády 1939–1945 (ďalej ÚPV), k. 95, č. j. 3166/44.

venských robotníkov o prácu, ponuka pracovných miest na území Čiech a Moravy sa stala pomerne vítanou skutočnosťou.

Už v jarných mesiacoch roku 1939 zamestnávateľia v českých krajinách denne telefonicky urgovali vyslanie zamestnaneckých skupín, pretože sezónne práce už začali a trpeli nedostatkom robotníkov. Na základe dohodnutých zmlúv bolo pripravených na odchod do protektorátu 10 000 slovenských robotníkov. Na urgencie z Čiech a Moravy negatívne reagoval nemecký generálny konzul Ernst von Druffel, ktorý oznámil, že ďalší nábor slovenských poľnohospodárskych robotníkov do protektorátu neprichádza do úvahy a že sú oveľa viac potrební na území starej ríše. Nedostatok pracovnej sily mali v českých krajinách vykryť demobilizovaní českí vojaci.⁷ Ako však naznačovali žiadosti oblastných úradníkov, či listy samotných hospodárov, ktorí potrebovali pracovnú silu na svoje veľkostatky, príchod slovenských robotníkov bol dôležitou skutočnosťou vzájomných vzťahov od vzniku Protektorátu Čechy a Morava, až po samotný koniec druhej svetovej vojny v roku 1945.

Uvedenú skutočnosť potvrdzuje prípis protektorátnej vlády Úradu ríšskeho protektora z 24. apríla 1940, v ktorom argumentovala, že už od jesene 1939 vláda upozorňovala na naliehavosť úspešného zrealizovania náboru slovenských poľnohospodárskych robotníkov. Hlavným dôvodom urýchleného príchodu boli už začaté poľnohospodárske práce, pri ktorých sa neustále ukazoval deficit pracovnej sily, ktorý mohol spôsobiť veľké škody pri nedostatočnom zásobovaní obyvateľstva. Úrad vlády týmto apeloval na úrad ríšskeho protektora o podporu pri riešení vznikajúceho problému narastajúcich poľnohospodárskych škôd.⁸

Už nasledujúci mesiac v máji 1940⁹ sa uskutočnili rokovania o náboře slovenských poľnohospodárskych robotníkov do Protektorátu Čechy a Morava.

---

7 Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin (ďalej PA AA), Gesandtschaft Preßburg, Paket 75, R 4 Nr. 2, Band I. Prípís ríšskeho protektora Zahraničnému úradu v Berlíne vo veci náboře slovenských poľnohospodárskych robotníkov do Protektorátu Čechy a Morava. 12. jún 1939. Praha.

8 SNA, f. Archív kancelárie prezidenta republiky Praha 1919–1960, k. 23, sign. A 1281/43.

9 Pri náboře poľnohospodárskych pracovníkov sa riešili aj otázky pracovných zmlúv a výšky mzdy pre prichádzajúcich zamestnancov. Pracovné zmluvy z roku 1939 platili aj pre rok 1940, s tou zmenou, že všetky mzdy sa mali zvýšiť o 45 %. K výške zvyšovania platov sa vyjadřili odchádzajúci robotníci: „*Táto skutočnosť nás, ako aj robot. gazdov nemilo prekvapila, lebo zamestnávateľia moravský sami ponúkali zvýšenie mzdových sadzieb z r. 1939 o 45 %, ale zvýšených už o 20 % dodatočne minulého roku, ako je to zrejme z prílohy tu pripojenej, ktorú sme si opatrili a ktorých sme videli viac. Ponuka zamestnávateľov je výhodnejšia u muža denne o K 2.05 a u ženy o K 1.40, čo je veľký rozdiel*“. Uvedenú nespokojnosť sa snažil vyriešiť Úrad práce pre zemedelské robotníctvo oslovením slovenského úradu práce a ministerstva vnútra: „*V hore uvedenom smysle sme Vám o veci referovali tiež našou zprávu z 5. t. m. č. j. 28 prez/40.*

Rokovalo sa o počte 5 000 robotníkov, ktorí mali byť prijatí na základe Dohody medzi Nemeckou ríšou a Slovenskou republikou z 8. decembra 1939 o nábore slovenských pracovných síl do Nemecka a Protektorátu Čechy a Morava. Vzájomné rokovania zároveň potvrdili podmienky stanovené pre slovenských robotníkov, ako napr. preplatenie vstupného lekárskeho vyšetrenia vo výške 25 Ks, slovenskí pracovníci mali mať rovnaké pracovné podmienky ako domáci pracovníci, slovenská vláda podporila vyslanie slovenských kňazov, slovenskí pracovníci boli poistení proti úrazu v Bratislave a takisto sa malo zabrániť dvojitému zdaneniu doma na Slovensku a súčasne aj v protektoráte.¹⁰

Okrem dohodnutých 5 000 robotníkov sa v Čechách a na Morave nachádzalo viacero pracovníkov, ktorí tu zostali ešte z roku 1939, alebo takých, ktorých si zamestnávateľa najali mimo oficiálneho procesu. Pre týchto pracovníkov vypracovalo ministerstvo sociálnej a zdravotnej správy nové zmluvy, ku ktorým konkrétny zamestnávateľ zaplatil paušálny poplatok vo výške 40 K. Paušálny poplatok bol nižší vzhľadom k tomu, že už nemuseli byť platené poplatky na nábor a dopravu robotníkov zo Slovenska. Poplatkom sa hradilo poistenie robotníkov a rôzne oficiálne tlačivá potrebné k ich zamestnaniu. Podpísané pracovné zmluvy následne odovzdal príslušný úrad úradu Oberlandrata (regionálny orgán okupačnej správy), ktorý už zariadil všetky potrebné náležitosti.¹¹

V októbri 1940 už oficiálne protektorátne orgány riešili opäť otázku objednávok na pridelenie slovenských poľnohospodárskych robotníkov pre rok 1941. Trojmo vyplnené prihlášky úrady práce posielali poľnohospodárskym zamestnávateľom, ktorí: 1) mali slovenských poľnohospodárskych robotníkov v roku 1940, 2) u ktorých pracovali robotníci v predchádzajúcich rokoch, 3) hospodári, ktorí by sa bez slovenských robotníkov nezaobišli. Následne zaslali úrady práce do 30. októbra 1940 jednu prihlášku Ministerstvu sociálnej a zdravotnej správy v Prahe, úradu Oberlandrata a jednu si ponechali.¹² Okrem

---

Obávame sa, že v dôsledku uvedenej skutočnosti budú medzi zamestnávateľmi a robotníctvom spory a preto žiadame Vás naliehave, aby ste učinili všetko možné pre vyjasnenie tohto akisto len nedorozumenia. Dúfame, že záležitosť sa ešte môže pred vyhotovením pracovných smlúv vyriešiť, snáď i krátkou cestou“. SNA, f. Ministerstvo vnútra 1938–1945, k. 1263. Protektorát Čechy a Morava – mzdy na rok 1940. 31. máj 1940. Žilina.

10 PA AA, Gesandtschaft Pressburg, Paket 208, W 2 S 1a, Band I. Bez uvedenia miesta. – Protokol z rokovania o nábore slovenských poľnohospodárskych robotníkov do Protektorátu Čechy a Morava. 15. máj 1940.

11 Národný archív (ďalej NA), f. Úrad říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha (1892) 1939–1945 (1950) (ďalej ÚŘP), inv. č. 211, k. 959. Poľnohospodárske robotníctvo zo Slovenska – uzatváranie zmlúv s robotníkmi, ktorých si zamestnávateľa zabezpečili mimo oficiálneho najímania, alebo, ktorí tu zostali z roku 1939. 3. august 1940. Praha.

12 NA, f. ÚŘP, inv. č. 211, k. 959. Objednávka slovenských poľnohospodárskych robotníkov na rok 1941.

objednávok na pridelenie slovenských robotníkov do protektorátu pre rok 1941, vyzvalo ministerstvo sociálnej a zdravotnej správy všetky úrady práce o zaslanie výkazov o počte slovenských poľnohospodárskych sezónnych robotníkov, ktorí sa nevrátili spoločnými vlakmi na Slovensko, ale zostali počas zimy pracovať u svojich zamestnávateľov. Vyplnené výkazy o počte robotníkov mali zabezpečiť bezproblémové vyplácanie miezd sezónnym robotníkom, ktorí zostali pracovať v protektoráte mimo poľnohospodárskej sezóny.¹³

Najímanie slovenských robotníkov do Nemecka nebolo jednoduchou záležitosťou ani v roku 1941, keď už 21. januára nemecký vyslanec Hans Elard Ludin žiadal o urýchlené začatie rokovaní o nasadení slovenských pracovných síl v ríši. Problémom boli opäť rozdielne pohľady slovenskej a nemeckej strany na počet najatých slovenských robotníkov. H. E. Ludin argumentoval, že pokiaľ pri prvých návrhoch súhlasila slovenská strana s počtom 80 000 robotníkov, neskôr začala uvažovať o kontingente 30 000–50 000 pracovníkov.¹⁴ Hlavnými príčinami zníženého záujmu o prácu v ríši bola predovšetkým zlá strava, meškanie transferu miezd na Slovensko, ale aj zlé zaobchádzanie na pracoviskách, nevhodné podmienky v ubytovacích táboroch a tiež nárast britských náletov na nemecké priemyselné komplexy.

Výšku kontingentu slovenských pracovných síl v ríši na rok 1941 riešil 21. marca 1941 vo svojom liste predsedovi slovenského vládneho výboru, Štefanovi Polyákovi, predseda nemeckého vládneho výboru Günter Bergemann. Konkrétne sa počítalo s kontingentom 20 000 priemyselných robotníkov a 55 000 poľnohospodárskych pracovníkov (tu bolo započítaných 4 700 mužov, ktorí zostali v Nemecku v zime 1940/1941). Takisto už prebiehal nábor 6 000 slovenských roľníkov a 1 000 lesných robotníkov, ktorí mali byť zamestnaní v protektoráte.¹⁵

Pri vzájomných rokovaníach sa súčasne riešila otázka novej dohody o pobyte slovenských pracovníkov v Nemecku a Protektoráte Čechy a Morava. Vo februári a marci 1941 sa konali v Berlíne stretnutia medzi zástupcami nemeckej a slovenskej vlády, ktorých výsledkom bolo 19. júna 1941 podpísanie novej Dohody medzi Nemeckou ríšou a Slovenskou republikou o nábore slovenských pracovných síl do Nemecka a Protektorátu Čechy a Morava. Uzatvorená dohoda upresňovala podmienky pobytu slovenských robotníkov v ríši a nahrádzala pôvodnú zmluvu z 8. decembra 1939.¹⁶

13 NA, f. ÚRP, Inv. č. 211, k. 958. Poľnohospodárske robotníctvo zo Slovenska – transfer miezd v roku 1941. 15. január 1941. Praha.

14 PA AA, Gesandtschaft Preßburg, Paket 75, R 4 Nr. 2, Band I.

15 PA AA, Gesandtschaft Preßburg, Paket 75,R 4, Nr. 2, Band I.

16 Bundesarchiv Berlin (ďalej BArch Berlin), R 2 – Reichsministerium der Finanzen, R 2/18844.

Na základe nemecko-slovenských dohôd malo v konečnom dôsledku v ríši pracovať v roku 1941: 41 000 poľnohospodárskych robotníkov (vrátane 6 000 v Protektoráte Čechy a Morava), 3 000 lesných robotníkov a 1 000 pomocníčok v domácnosti. V Čechách a na Morave teda pracovalo okrem iných odvetví aj pomerne veľa slovenských lesných robotníkov.¹⁷

Počas ich pracovného pobytu v Čechách vznikali určité nejasnosti pri čerpaní dovolenky. Situáciu v októbri a novembri 1941 riešil generálny konzulát Slovenskej republiky v Prahe. Podľa vydaných smerníc mal slovenský robotník nárok na 14 dní neplatennej dovolenky po odpracovaní šiestich mesiacov. Pred odchodom na Slovensko sa musela zložiť záloha 600 K, ktorá prepadla v prípade, že zamestnanec opätovne včas nenastúpil do práce. Po návrate do práce sa robotníkovi spätne uhradilo zľavnené cestovné. Generálny konzulát odporúčal Slovákom, aby dovolenku čerpali počas vianočných sviatkov, vzhľadom ku skutočnosti, že možnosť voľna sa tým vyčerpá na celý rok.¹⁸ Podľa pracovnej zmluvy uzatvorenej so slovenskými lesnými robotníkmi na rok 1940 hradil zamestnávateľ všetky výdavky spojené s dopravou robotníkov z výjazdovej stanice až do konečnej stanice v protektoráte. Ministerstvo sociálnej a zdravotnej správy stanovilo na uvedené výdavky paušál vo výške 200 K pre Čechy a 170 K pre Moravu.¹⁹ Pri návrate z dovolenky si mohli pracovníci so sebou priniesť potrebné šatstvo, ktoré im v zahraničí často chýbalo. Druhou možnosťou zaobstarania potrebných odevov bolo ich zaslanie zo Slovenska. Objednaná zásielka následne prišla na základe medzištátnej zmluvy do protektorátu bezcolne.

Pri prácach v protektoráte sa postupne objavila podobná nejasnosť ako v Nemecku, a to pri platení dôchodkovej dane. Hlavne v prvej etape práce v ríši sa vyskytla hrozba dvojitého zdanenia slovenských robotníkov – na Slovensku a v krajine, v ktorej pracovali. Na vyriešenie tohto problému uzavrela SR s Nemeckom 21. júna 1941 medzištátnu dohodu, podľa ktorej sa príjmy z práce

---

17 Slovenskí lesní robotníci pracujúci na Křivokláte mali s lesnou inšpekciou podpísanú pracovnú zmluvu, ktorá im zaručovala rovnaké postavenie ako mali domáci lesní robotníci, v rámci všetkých práv a povinností. Výšku miezd robotníkom upravovali vyhlášky ministra sociálnej a zdravotnej správy z 15. a 29. novembra 1939. Výška mzdy bola závislá od kvality a tvrdosti dreva. Pracovná zmluva definovala podmienky týkajúce sa ubytovania, stravovania, náradia, cestovného a sociálneho postavenia robotníkov. Robotníci mali zadarmo spoločné ubytovanie. Každý robotník si musel priniesť vlastný vankúš a prikrývku. To isté platilo aj o náradí, pracovnom obleku a obuvi. V prípade chýbajúceho náradia, toto bolo poskytnuté zo zásob lesného úradu robotníkom na splátky. Slovenskí lesní robotníci podliehali v protektoráte nemocenskému, starobnému a invalidnému poisteniu. Bolo možné uzavrieť osobitne aj poistenie pre prípad úrazu. NA, f. ÚŘP, inv. č. 211, k. 259.

18 SNA, f. Ministerstvo zahraničných vecí 1939–1945 (ďalej MZV), inv. č. 32, k. 593. Protektorát Čechy a Morava – Dovolená slovenských dělníků a úhrada jízdného.

19 NA, f. ÚŘP, inv. č. 211, k. 959. Lesní dělnictvo ze Slovenska v r. 1940- cestovný paušál.

zdaňovali iba na území toho štátu, kde sa vykonávala pracovná činnosť, z ktorej plynuli príjmy. Ustanovenia uzatvorenej zmluvy platili od 1. januára 1942 a do- vtedy sa robotníci zdaňovali na území toho štátu, kde mali bydlisko.²⁰

Podľa záverečnej správy nemeckého vyslanca Hansa Elarda Ludina z 15. ja- nuára 1942 pracovalo napokon v roku 1941 v ríši: 39 070 poľnohospodárskych robotníkov (vrátane 5 935 v Protektoráte Čechy a Morava) a 3 667 lesných ro- botníkov (vrátane 1 031 v Protektoráte Čechy a Morava). Prijatých bolo takisto 1 152 pomocníčok do domácnosti. Okrem poľnohospodárskych a lesných za- mestnancov pracovalo v roku 1941 v ríši ešte 12 493 priemyselných robotní- kov.²¹

Uvedené pomerne vysoké čísla slovenských pracovníkov v zahraničí so se- bou prinášali problémy s vysokým finančným transferom²² ich miezd z Neme- cka a protektorátu na Slovensko. Danou problematikou a spôsobom jej riešenia sa zaoberal minister financií Mikuláš Pružinský, ktorý vypracoval návrh na konkrétne riešenie. Vypracované opatrenia sa dotýkali takisto pracovníkov v protektoráte. Ministerstvo financií v súlade so Slovenskou národnou bankou žiadalo, aby výplatný kurz bol bez ďalších kombinácií ustálený na 9 Ks. Vypla- tené čiastky by tak podliehali zrážke z dôvodu manipulačných výloh, sociálnej dávky a úniku daňového zdroja vo výške 2,62 Ks pri 1 RM. Následne minister- stvo navrhlo výplatný systém kombinovať so systémom nútenej sporivosti, kde by štát nemusel okamžite vyplatiť celú hotovosť, ale len časť, kým zostávajúcu sumu by uznal ako vklad Poštovej sporiteľne vypovedateľný za určitý čas a v ur- čitých termínoch. Limitom mala byť objektívna domáca potreba podľa domá- cich zárobkových možností a možnosti štátnej pokladnice. Ministerstvo finan- cií zároveň navrhovalo, aby sa osobitne uvažovalo o robotníkoch pracujúci v Protektoráte Čechy a Morava. Protektorátne koruny posielané cez nemecký clearing boli totiž vyplácané v slovenských korunách v relácii k RM. Robotník, ktorý poslal nasporené K, ich dostal vyplatené v Ks a nie v pomere 1 K = 1 Ks, ale 1 K = 1,10 Ks. Cezhraniční pracovníci z ríše (protektorátu), ktorí pracovali v Slovenskej republike, mali povinne posielat časť svojich zárobkov cez Arbei-

---

20 SNA, f. MZV, inv. č. 32, k. 593. Slovenské vyslanectvo v Berlíne. Dôchodková daň, zníženie robotníkom v Protektoráte. 5. 11. 1941.

21 PA AA, Gesandtschaft Preßburg, Paket 208, W 2, Nr. S 1a, Band I.

22 Vysoká finančná položka predstavovala sumu cca 550 mil. Ks, čo tvorilo ¼ štátnych príjmov Slovenskej republiky. Aj napriek svojej výške predstavovala uvedená suma asi 2/3 finančného transferu, ktorý mohli v danom roku poukázať slovenskí robotníci na Slovensko. Minister- stvo financií nemalo presne zistené, prečo sa vyčerpávajú len 2/3 poskytnutých možností, ale predpokladalo, že zvýšnú finančnú hotovosť robotníci utrúcajú v Nemecku.

terlohnersparnisskonto, a to bez ohľadu na to, či ide o robotníkov alebo úradníkov.²³

Návrhy ministra financií mali do určitej miery vyriešiť problémy s vyplácaním finančnej hotovosti transferovanej z Nemecka na Slovensko, ich realizácia však vo veľkej miere závisela predovšetkým od ochoty nemeckej strany.

---

23 SNA, f. ÚPV, k. 95, 3166/44. Robotnícky transfer – úprava. Bratislava, 16. novembra 1941.

„Ministerstvo financií podáva k úprave robotníckeho transferu tento svoj návrh:

1) Predovšetkým v súlade so Slovenskou národnou bankou žiada Ministerstvo financií, aby výplatný kurz bol bez ďalších kombinácií ustálený na Ks 9. Formálne by bolo treba pri tom postupovať tak, aby clearingový kurz 11.62 Ks zostal v zásade zachovaný, ale vyplatené čiastky aby sa podrobovaly srážke z titulu manipulačných výloh, sociálnej dávky a úniku daňového zdroja vo výške 2.62 Ks pri 1 RM.

2) Dnešnú konštrukciu výplatného systému bolo by potrebné podrobiť rozboru. Ak by pri dnešnom systéme všetci robotníci využili transferových možností, vyplynulo by z toho pre štátnu pokladnicu neúnosné bremeno. Dnešný systém s hľadiska pokladničného skrýva pre slovenskú štátnu pokladnicu latentné nebezpečie neobyčajného významu. Vôbec dnešný stav je len preto možný, že iba 2/3 robotníckych zárobkov tvoria úspory a transferové potreby, kým 1/3 spotrebuje sa v Nemeckej ríši. Bolo by treba uvážiť, či nespôsobí tento fakt v nemeckých pomeroch škodlive. Naproti tomu pri šablonovitom vymedzení transferových čiastok šetrný slovenský robotník nie je v stave svoje úspory plne transferovať. Okrem toho nie každý je na okamžitú výplatu transferovaných čiastok odkázaný.

Podľa názoru Ministerstva financií bolo by potrebné dnešný systém kombinovať so systémom nútenej sporivosti.

Štát by pri tomto systéme nemusel celú čiastku ihneď vyplatiť, ale len časť, kým zbytok uznal by ako vklad (bezúročne, s nižším úrokom) Poštovej sporiteľne vypovedateľný za určitý čas a v určitých termínoch. (Možno to riešiť i formou bonu.) Merítkom pri tom by mala byť objektívna domáca potreba podľa domácich zárobkových možností a možnosť štátnej pokladnice. Tak napríklad slobodný robotník, ktorý nevydrží svoje rodičov, by dostal svoje peniaze, ak by založil domácnosť, začal živnosť atď. Manželka robotníka by mala dostať len toľko, koľko potrebuje na nevyhnutné živobytie, aj so zreteľom na iné svoje príjmové zdroje. Nakoľko Ministerstvo vnútra má už následkom registračnej povinnosti úplný materiál a i skúsenosti, bude možné vytvoriť primeranú kategorizáciu. Na každý pád bude potrebné vec usporiadať jednak so zreteľom na záujmy a možnosti štátnej pokladnice a jednak so zreteľom na to, aby sa nerobily diferenciácie v zárobkových možnostiach tuzemských a zahraničných. To má podstatný vplyv na vytváranie sa domáceho pracovného trhu.

3) Ministerstvo financií doporučuje, aby sa uvažovalo okrem toho aj o tom, že robotníci pracujúci v Protektoráte Čechy a Morava produkujú protektorátne koruny, ktoré posielajú ako úspory cez nemecký clearing, z ktorého sú vyplácané v slovenských korunách v relácii k RM. Robotník, ktorý pošle usporené K dostane ich vyplatené v Ks a nie v pomere 1 K = 1 Ks, ale 1 K = 1.10 Ks.

4) Malo by sa uvažovať, aby tzv. Grenzgängerer z Nemeckej ríše inkl. Protektorátu pracujúci v Slovenskej republike povinne posielali časť svojich zárobkov (napr. 2/3) cez Arbeiterlohnersparnisskonto, a to bez ohľadu na to, či ide o robotníkov alebo úradníkov.

Ministerstvo financií žiada Ministerstvo vnútra, aby sa s uvedenými jeho námietkami láskavo zapodievalo ráčilo.“

Financie a ich transfer na Slovensko patrili medzi najdôležitejšie otázky pracovného pobytu slovenských robotníkov v protektoráte. Prevod a výška peňazí posielaných na Slovensko sa postupne menili. K čiastočnej zmene došlo 1. januára 1941, keď sa všetci slovenskí robotníci pracujúci v protektoráte rozdelili na dve kategórie: devízoví cudzozemci a devízoví tuzemci. Do prvej kategórie boli zaradení všetci robotníci, ktorí prišli do protektorátu po 31. decembri 1939 a ktorí tam boli prijatí do riadneho pracovného pomeru. Všetci ostatní patrili do druhej skupiny. Od 1. januára 1941 sa určila mesačná výška transferu miezd posielaných na Slovensko. Poľnohospodárski robotníci ženatí 550 K (55 RM), slobodní 400 K (40 RM); lesní robotníci ženatí 700 K (70 RM), slobodní 600 K (60 RM); priemyselní robotníci ženatí 700 K (70 RM), slobodní 600 K (60 RM). Finančná transakcia následne prebiehala prostredníctvom Národnej banky pre Čechy a Moravu cez slovenský zberný účet – podúčet B. Slovenskí robotníci, ktorí sa po skončení pracovnej sezóny vracali späť do vlasti, mohli cez hranice previezť maximálne 100 Ks.²⁴ Dôležitou súčasťou pracovného pobytu v Nemecku a protektoráte bola taktiež realizácia návratu robotníkov na Slovensko po skončení pracovnej zmluvy. Išlo predovšetkým o poľnohospodárskych robotníkov, ktorým sa na jeseň končili poľnohospodárske práce. V roku 1941 začal odchod slovenských robotníkov z protektorátu na Slovensko 6. novembra a podľa nariadenia prekročili štátnu hranicu pri Hornom Srní. Z Nemecka vychádzali špeciálne vlaky 20. novembra a nemali určené osobitné miesto prekročenia hranice. Spiatočné lístky pre robotníkov v Nemecku zabezpečovali predajne úradnej nemeckej cestovnej kancelárie Mitteleuropäisches Reisebüro. V protektoráte malo na starosti spiatočný transport Ministerstvo sociálnej starostlivosti v Prahe po dohode s príslušnou skupinou ríšskeho protektora a úradmi práce. Slovenské ministerstvo dopravy a verejných prác nariadilo, aby bolo v záujme robotníkov vybrané cestovné za slovenskú trať už v Nemecku. Takto mohli robotníci využiť marky, ktoré si nemohli poukázať ani doniesť domov. Pre slovenské železnice bola cena lístka pre dospelého 56 Ks a pre deti 4–10 rokov 28 Ks. V cene bola zahrnutá doprava batožiny 150 kg pre dospelých a 75 kg pre deti.²⁵

Spoločne s riešením otázok pracovných zmlúv, transferu finančných prostriedkov či návratu robotníkov domov na Slovensko sa riešila takisto problematika sociálnej starostlivosti o robotníkov v cudzine či organizácia kultúrnych akcií pre slovenských pracovníkov v Nemecku a Protektoráte Čechy a Morava. V protektoráte sa pre slovenských zamestnancov uskutočňovali rôzne kultúrne

24 NA, f. ÚŘP, inv. č. 211, k. 958.

25 SNA, f. MZV, inv. č. 32, k. 593. Návrat poľnohospodárskych robotníkov z Nemecka a Protektorátu.

podujatia. Na základe pozvania Slovenského vzdelávacieho a zábavného krúžku Bradlo v Zlíne, ktorý bol zložený zo slovenských zamestnancov v Zlíne a okolí, napr. uskutočnil v septembri 1941 pracovnú cestu do uvedenej oblasti sociálny referent Štefan Holienčík. Na stretnutí s pracovníkmi informoval o zriadení sociálneho referátu pri generálnom konzuláte Slovenskej republiky v Prahe. Zriadená inštitúcia mala slúžiť pre riešenie sociálnych otázok robotníkov pracujúcich v Protektoráte Čechy a Morava. V okolí Zlína pracovali slovenskí zamestnanci v poľnohospodárskej a priemyselnej oblasti napr.: veľkostatok Lukov pri Holešovanoch, dvor Nesyty v Hodoníne (60 robotníkov so zárobkom 800 – 1000 K mesačne), veľkostatok Ratiškovice pri Hodoníne, Slovenská cihelna v Hodoníne (108 robotníkov). Viacero slovenských robotníkov samozrejme pracovalo v Baťovom podniku.

Špecifické postavenie v otázke slovenských robotníkov mala prihraničná oblasť na pomedzí slovensko-moravských hraníc. Ako príklad uvedieme podnik Jozefa Stejskala v Hodoníne, v ktorom pracovalo 87 slovenských robotníkov. Všetci zamestnanci bývali na Slovensku a každý deň cestovali za prácou cez hranice. Peniaze posielali na Slovensko v sume od 200 – 600 K každé dva týždne. Rodinní príslušníci mali dokonca možnosť liečenia na účet tamojšej nemocenskej poisťovne.²⁶ Niektorí robotníci tak v protektoráte nepracovali cez úradné sprostredkovanie a ich pracovný pomer nebol medzištátne upravený. Takýmto spôsobom si našlo zamestnanie v pohraničí veľké množstvo Slovákov, ktorí neboli oficiálne evidovaní úradmi. Z tohto dôvodu sa nezapočítavali medzi robotníkov pôsobiacich na protektorátnom území na základe oficiálnej medzištátnej dohody.

Cezhraničné dochádzanie za prácou v oblasti malého pohraničného styku malo krátko po vyhlásení Slovenského štátu svoje problémy. Hranica bola v marci 1939 pre civilné obyvateľstvo úplne uzavretá a situácia sa riešila až v lete 1939. Dovtedy síce Slováci pri ceste cez hranicu nepotrebovali víza, ale potrebný bol pas s priepustkou Nemeckého generálneho konzulátu v Bratislave alebo Hlavného veliteľstva nemeckej brannej moci na Slovensku. Situáciu vyriešila dohoda zo septembra 1939, podľa ktorej mala každá osoba bývajúca 15 km od hranice a pracujúca na druhej strane právo na trvalú priepustku s platnosťou šesť mesiacov. Krátko nato sa malý pohraničný styk sprísnil z dôvodu vypuknutia vojny. K dohode o úľavách v malom pohraničnom styku medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou došlo 3. mája 1941 v Bratislave. Dohoda určovala, že šírka oboch pohraničných pásiem má predstavovať 10–

---

26 SNA, f. MZV, inv. č. 32, k. 606. Správa o úradnej ceste sociálneho referenta Štefana Holienčíka.

15 km a konkretizovala veci osobnej či pracovnej povahy, ktoré sa mohli bez cla prevážať cez hranicu. Obidve strany súčasne vypracovali mapu a zoznam obcí, ktoré ležali v pohraničnom pásme.²⁷

V októbri 1942 bol podpísaný dodatočný protokol k dohode z 19. júna 1941 o nábore slovenských pracovných síl do Nemecka na rok 1942, týkajúci sa sprostredkovania pracovných miest na území Protektorátu Čechy a Morava a spresnenia niektorých špecifických záležitostí v oblasti dopravy či v oblasti platenia daní. Rokovania medzi zástupcami nemeckej a slovenskej vlády o protokole sa uskutočnili 14. – 16. októbra 1942 v Bratislave. Rokovaní sa za nemeckú stranu zúčastnili Herbert Diel a Gustav Sager, za slovenskú stranu Jozef Schwarz a Ján Kaššovic.²⁸ V roku 1942 sa už ale medzi slovenskými robotníkmi v Nemeckej ríši začína vo väčšej miere prejavovať nespokojnosť s pracovnými podmienkami či starostlivosťou o zamestnancov. Prezentovaný negatívny stav sa ešte zintenzívnil v roku 1943, keď vplýval na opätovný pokles záujmu robotníkov o prácu v Nemecku.

Naznačené skutočnosti sa zákonite odrazili na počte najatých slovenských robotníkov. V roku 1942 ich odišlo do ríše 40 000 z toho 6 000 do protektorátu. Situácia bola zvlášť kritická v priemyselných podnikoch, kde už Slovensko nemohlo poskytnúť požadovaný počet pracovníkov. Určité rezervy sa ešte stále dali nájsť medzi poľnohospodárskymi robotníkmi.

Nepriamo úmerne s odlivom záujmu o prácu v ríši tak narastal donucovací tlak vládnych hospodárskych kruhov Nemecka na slovenskú vládu a slovenských vládnych predstaviteľov na široké vrstvy poľnohospodárskeho a priemyselného robotníctva s cieľom udržať stav pracovných síl v ríši na úrovni predchádzajúcich rokov. Niekdajšie prirodzené motivačné činitele práce v Nemecku museli byť výrazne posilnené alebo nahradené nátlakovými prostriedkami. Zaujímavé finančné ohodnotenie súvisiace s prácou vo Veľkonemeckej ríši prestalo byť pre robotníkov motivujúce, keďže nominálna mzda v slovenskom hospodárstve sa v priebehu rokov 1938 – 1944 zvýšila približne na dvojnásobok.²⁹

---

27 PA AA Berlin, f. Gerhard Waldner – WHA Waldner: Slowakei (1941–1943). inv. č. 105 327 – 105 334. Dohoda medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou o vecných uľahčeniach v malom pohraničnom styku.

28 PA AA, Gesandtschaft Preßburg, Paket 208, W 2, Nr. S 1a, Band II. Dodatočný protokol k dohode z 19. júna 1941 o nábore slovenských pracovných síl do Nemecka na rok 1942, týkajúci sa sprostredkovania pracovných miest na území Protektorátu Čechy a Morava. 16. október 1942. Bratislava.

29 HALLON, Ľudovít: Historický prehľad náboru slovenských pracovných síl 1943–1945. In: *Podoby nemecko-slovenského „ochranného priateľstva“*, s. 32–33.

Problém s narastajúcou neochotou slovenských robotníkov pracovať v Nemecku a ich nedostatočný nábor sa postupne prejavili aj v protektoráte. Robotníci tu síce neboli ohrození intenzívnym bombardovaním podnikov tak ako v Nemecku, ale i napriek tomu sa ich počet na území Čiech a Moravy znižoval. Intenzívnejšie nálety na protektorátne územie začali v roku 1943, keď boli v máji bombardované Škodove závody v Plzni. Po bombardovaní sa na šesť dní prerušila výroba a dodávky elektrickej energie do západných Čiech. V rokoch 1944/45 sa nálety opakovali predovšetkým na rafinérie, zbrojovky a železničné objekty. Pri realizácii bombardovania strategických podnikov je zaujímavá skutočnosť, že Škodove závody v Plzni, dôležitý dodávateľ nemeckej armády, vyrábali nerušene takmer počas celej druhej svetovej vojny a najväčšie škody utrpeli až 25. apríla 1945, keď bol podnik zničený na 75 %.³⁰

Aj napriek negatívnym faktorom vplývajúcim na príchod slovenských zamestnancov bol záujem zo strany zamestnávateľov na jednotlivých českých hospodárstvach markantný i pre roky 1943 a 1944. Veľkostatky posielali svoje žiadosti na Ministerstvo hospodárstva a práce v Prahe. Príchod slovenských robotníkov však už bol oveľa komplikovanejší ako v predchádzajúcich rokoch z dôvodu blížiaceho sa konca 2. svetovej vojny.

O dopyte poľnohospodárskych veľkostatkov o pracovnú silu zo Slovenska svedčí žiadosť veľkostatku Lhotské z decembra 1943: „*Obhospodařuji 151 ha orné půdy na velkostatku, který jest vzdálen od vesnic, do kterých jest nejmenší vzdálenost 2 km, od průmyslových středisk jest vzdálen nejméne 6 km, od dráhy 10 km, takže obhospodařování statku jest stíženo a dochádzka dělníků z vesnic jest malá, pro vzdálenost statku od vesnice. Proším proto slavné ministerstvo hospodárství a práce by vzalo laskavě na tyto okolnosti zřetel a slovenské sezonní dělníky mi přidělilo.*“³¹ Žiadosť podporil starosta obce, ktorý argumentoval, že v najbližšom okolí nie je možné získať pracovnú silu na veľkostatok, čím trpí jeho výnosnosť.

Problémy s pobytom slovenských robotníkov v Nemeckej ríši v roku 1944 pretrvávali a stupňovali sa s blížiacim sa koncom ich pracovnej zmluvy. Vzhľadom k nedostatočným železničným kapacitám v Nemecku nastal problém s odchodom domov na Slovensko. V prípade sezónnych poľnohospodárskych pracovníkov išlo o takmer 17 000 ľudí. U robotníkov nebol záujem zostať v Ne-

---

30 PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. I. díl: období 1918–1945.* Brno 2004, s. 574.

31 NA, f. Ministerstvo hospodárství a práce 1942–1945, inv. č. 194, k. 423. Žádost o povolení slovenských sezonních děl. k zaměstnání v roce 1944.

meckej ríši a takmer všetci sa chceli vrátiť domov.³² Slovenskému Ústrednému úradu práce prichádzali zo Slovenského vyslanectva v Berlíne a Slovenského Generálneho konzulátu v Prahe žiadosti, v ktorých sa slovenskí robotníci domáhali umožnenia návratu na Slovensko po skončení sezónnych prác. Svoje žiadosti podporovali predovšetkým tým, že rodina je na Slovensku a majetkovo sú viazaní na Slovensko.³³

Nemecká strana ale navrhovala riešenie, že slovenským robotníkom sa predĺži ich pracovná zmluva o jeden rok a zostanú tak celú zimu v ríši. So vzniknutou situáciou sa muselo zaoberať ministerstvo vnútra, ktoré rokovalo so zástupcami nemeckých úradov a argumentovalo, že v dôsledku posledných politických udalostí na Slovensku vznikli slovenským robotníkom pracujúcim v ríši nové starosti, ktoré prevažne spadajú pod bod a) a pod bod c) medzištátnej dohody zo dňa 19. augusta 1943, umožňujúce v zvláštnych prípadoch slovenskému robotníkovi cestu na Slovensko. V bode a) išlo o ochorenia a smrteľné prípady „(prevažne v krajoch obývaných Volksdeutschami a postihnutých partizánmi)“, v prípade c) o „*hospodárske a familiárne záležitosti[,] ktorých vybavenie nestrpí odkladu*“.³⁴

Predĺženie platnosti zmlúv o rok, resp. na neurčito by však bolo pre robotníkov nevhodné takisto po psychickej stránke, pretože by museli oznámiť svojej rodine, že prídu domov najskôr za rok. Takisto k paušálnemu predĺženiu zmlúv nevydala súhlas ani slovenská vláda. Na uvedených rokovaniach o návrate slovenských robotníkov na Slovensko napokon dosiahol začiatkom decembra 1944 sociálny attaché Slovenského vyslanectva Jozef Krotký dohodu o návrate pracovníkov na Slovensko.

Vláda schválila návrh na svojom zasadnutí 13. decembra 1944.³⁵ Dohoda znamenala, že slovenskí robotníci sa budú môcť po zlepšení transportných

---

32 O návrat rodinných príslušníkov prichádzali žiadosti aj prezidentovi J. Tisovi: „*Na jar 1944 som dve moje deti 16 ročné dievča a 17 ročného chlapca pustil na práce do Nemecka pod podmienkou a sľubom, že po skončení žatevných prác sa vrátia. To sa však nestalo. Neprišli ani na sviatky. Prosím o umožnenie návratu lebo mám obavu, že sa nikdy nevrátia.*“ SNA, f. Kancelária prezidenta Slovenskej republiky, inv. č. 17, k. 261. Žiadosť o návrat detí z Nemecka. 19. január 1945.

33 SNA, f. ÚPV, inv. č. 66, k. 95. Prípís Ústredného úradu práce (MV) predsedníctvu vlády, týkajúci sa návratu slovenských poľnohospodárskych robotníkov z Nemeckej ríše a Protektorátu Čechy a Morava. 29. november 1944. Bratislava.

34 SNA BA, f. ÚPV 1939–1945, k. 95, č. j. 3671/1944. Záznam slovenského vyslanectva vo veci návratu slovenských robotníkov do vlasti a ďalšieho naboru pracovných síl do Nemeckej ríše. 23. november 1944. Radensleben.

35 K 1. aprílu 1944 pracovalo okrem Protektorátu Čechy a Morava ešte 5000 robotníkov v oblasti sudetskej župy, ktorá tvorila podstatnú časť českého pohraničia. *Hospodárske a sociálne dejiny Československa 1918–1992. I. díl: období 1918–1945*, s. 517.

možností vrátiť na Slovensko.³⁶ Robotníci sa zároveň nezaväzovali pracovať ďalšiu sezónu alebo dokonca na neurčitú dobu. Nemecká strana si však vyžiadala, že tieto opatrenia sa nebudú týkať príslušníkov nemeckej národnej skupiny na Slovensku.

Po prekonaní vzniknutých ťažkostí sa slovenskí robotníci postupne v roku 1945 vracali späť na Slovensko ku svojim rodinám. Rok 1945 znamenal zároveň porážku Nemecka a ukončenie najväčšej tragédie v dejinách ľudstva – druhej svetovej vojny. Týmto sa skončila aj šesťročná etapa pracovného nasadenia slovenských robotníkov v Nemeckej ríši v rokoch 1939–1945. Finančné záležitosti s pracovníkmi, ktorí počas rokov 1939–1945 pracovali v Nemecku, Rakúsku a Protektoráte Čechy a Morava, sa ale riešili ešte po skončení vojny.

V máji 1946 sa uskutočnil súpis ich úspor a pohľadávok voči bývalým zamestnávateľom. Poverenictvo sociálnej starostlivosti zároveň upozornilo robotníkov, aby v zmysle vyhlášky Národnej banky Československej finančné prostriedky donesené z Nemecka v hotovosti zložili najneskôr do 10. mája 1946 v najbližšom peňažnom ústave. Na zložené peniaze dostali dotknuté osoby potvrdenku.³⁷ Realizácia evidencie dovezených finančných prostriedkov ale nebola poslednou etapou uzatvorenia pobytu slovenských pracovníkov v Nemeckej ríši. Oveľa viac času bolo potrebné venovať vyplateniu finančných prostriedkov robotníkom, ktorí po svojom odchode z pracovného miesta späť na Slovensko nedostali vyplatenú mzdu za svoju prácu. V konečnom dôsledku boli v rámci menovej reformy z roka 1953 úspory na viazaných účtoch znehodnotené a z veľkej časti likvidované. Ohľadom mzdových prostriedkov na účtoch v Nemecku zhasla aj teoretická nádej na ich vyplatenie. Vládne orgány ČSR od možnosti ich preplatenia upustili a vysporiadanie nárokov slovenských robotníkov odmietala aj Spolková republika Nemecko. Jej vládni predstavitelia totiž vedeli, že mzdové prostriedky zasielané v cudzej mene by sa k robotníkom v konečnom dôsledku vôbec nedostali.³⁸ Výsledným výsledkom bolo, že väčšina dotknutých osôb svoje finančné požiadavky nenaplnila ani s viacročným časovým odstupom.

---

36 SNA, f. ÚPV, inv. č. 66, k. 95. Slovenskí poľnohospodárski robotníci v Ríši – umožnenie návratu.

37 Štátny archív Prešov – pobočka Vranov nad Topľou, f. Obecný úrad Nižný Hrabovec 1945–50, k. 5, inv. č. 32. Slovenskí robotníci v cudzine – odovzdanie prinesených RM v hotovosti. 7. mája 1946.

38 HALLON, Ludovít: Historický prehľad nábora slovenských pracovných síl 1943–1945, s. 50.

POUŽITÉ ZDROJE

Prameny

Archívne pramene

Bundesarchiv Berlin

R 2 Reichsministerium der Finanzen

Národní archiv

Ministerstvo hospodářství a práce 1942–1945

Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha (1892) 1939–1945
(1950)

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin

Gerhard Waldner – WHA Waldner: Slowakei (1941–1943)

Gesandtschaft Preßburg

Slovenský národní archiv

Archív kancelárie prezidenta republiky Praha 1919–1960

Ministerstvo financií 1939–1945

Ministerstvo hospodárstva 1938–1945

Ministerstvo vnútra 1938–1945

Ministerstvo zahraničných vecí 1939–1945

Úrad predsedníctva vlády 1939–1945

Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Vranov nad Topľou,

Obecný úrad Nižný Hrabovec 1945–1950

Tlačou vydané pramene

KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – PAŽOUT, Jaroslav – SEDLÁKOVÁ, Monika: *Pracovníci pro Třetí říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva pro válečné hospodářství Třetí říše (1939–1945)*. Praha 2011

Literatúra

HALLON, Ludovít: Historický prehľad náboru slovenských pracovných síl 1943–1945. In: SCHVARC, Michal – HALLON, Ludovít – MIČKO, Peter: *Podoby nemecko-slovenského „ochranného priateľstva“*. Bratislava 2012, s. 32–52

- HALLON, Ludovít – SABOL, Miroslav: Role Německa při modernizaci zemědělského venkova na Slovensku v letech 1939–1945. In: *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*. Praha 2017, s. 287–299.
- PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. I. díl: období 1918–1945*. Brno 2004
- SABOL, Miroslav: Robotníci v Slovenskom štáte. In: PAŽOUT, Jaroslav – PORTMANN, Kateřina (eds.): *Ve stínu války. Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39–1945*. Praha; Liberec 2019, s. 224–240
- SCHVARC, Michal: Podoby nemecko-slovenského „ochranného priateľstva“ – Úvod. In: SCHVARC, Michal – HALLON, Ludovít – MIČKO, Peter: *Podoby nemecko-slovenského „ochranného priateľstva“*. Bratislava 2012
- SPOERER, Mark: *Nucené práce pod hákovým křížem. Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939–1945*. Praha 2005